

Begüm Adalet, *Hotels And Highways: The Construction Of Modernization Theory In Cold War Turkey*

Stanford University Press, 2018. xi+286 sayfa. ISBN: 9781503605541

FULYA ÖZKAN*

Begüm Adalet tarafından yazılan ve Stanford University Press tarafından 2018 yılında basılan *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey* adlı kitap, Türkiye’de 1950’li yıllarda gerçekleştirilen karayolları inşası ve Hilton Oteli gibi turizm amaçlı altyapısal projeleri Soğuk Savaş’ın uluslararası siyaseti bağlamında ele almaktadır. Sovyetler Birliği karşısında Batı Bloğu için stratejik ve jeopolitik önemi artan Türkiye, bu on yıl içerisinde akademi dünyasının sosyal bilimler alanında yaygın olarak benimsediği modernleşme teorisinin en ilgi çeken ve en fazla örnek teşkil eden ülkelerinden birisi haline gelmiştir.

1950’li yıllar, Soğuk Savaş’ın hapsediği iki kutuplu uluslararası sistemde alternatif bir üçüncü yol teşkil etmek amacıyla yola çıkan Bağlantısızlar hareketinin de oluşumuna tanıklık etmiştir. Modernleşme teorisi, tam da bu bağlamda bağımsızlığını kazanarak yeni kurulan üçüncü dünya ülkelerine izlemeleri gereken “doğru” yolun bağlantısızlık değil önlerinde onlara tarihi bir örnek teşkil eden Batı dünyası olduğunu ileri sürmüştür. Türkiye ise 1950’li yıllarda izlediği gerek iç gerekse dış politika ile modernleşme teorisyenleri tarafından en çok ön plana çıkartılan ülkelerden birisi haline gelmiştir. 1955 yılında Bağlantısızlar hareketinin temellerinin atıldığı Bandung Konferansı’nda üçüncü dünya ülkeleri için en doğru kararın kendisi gibi Batı Bloğu’na katılmak olacağı mesajını veren Türkiye, içeride de hayata geçirdiği altyapı projeleri ile modernleşme paradigmasının başat savunucularından birisi olmuştur. Begüm Adalet’in kaleme aldığı *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey* adlı kitap, tam da bu bağlamda Türkiye’nin bayındırlık politikalarını ele almaktadır.

1950’li yıllarda Türkiye -her ne kadar Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyasetin gündemine giren bir kavram olsa da- Batı Bloğu tarafından gerçekleştirilen “yumuşak güç” kullanımının ilk örneklerinden birisini teşkil etmiştir. Modernleşme teorisinin en büyük savunucularından biri olarak Batı dünyası tarafından benimsenmeyi hedefleyen Türkiye, bu bağlamda eşit bir parçası olmayı umduğu blok tarafından aynı zamanda gerek siyaseten gerekse bir araştırma konusu olarak adeta “nesneleştirilmiştir.” Ancak modernleşme paradigmasına dair yapılan akademik çalışmalarda sık sık tartışılan bir diğer unsur, modernleşmenin beraberinde getirdiği “istenmeyen sonuçlardır.” Begüm Adalet’in kitabı da bu konuya parmak basarak Türkiye’deki yerel kurum ve aktörlerin aslında sadece başkalarına örnek teşkil eden ve bu yüzden önem arz eden bir “nesne” olmaktan çıkarak kendi başlarına hareket eden özneler olduğunu göstermektedir.

* Akdeniz Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, fulyaozkan@akdeniz.edu.tr

Beş bölümden oluşan *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey*, ilk bölümünde teorinin önde gelen isimlerinden olan Dankwart Rustow üzerinden Türkiye'nin modernleşme kuramındaki yerini ele almaktadır. Haya-tının belli bir döneminde bizzat Türkiye'de yaşayan Rustow, bu süreçte hem yerelde yaptığı kendi gözlemleri ve deneyimleri hem de Türk meslektaşlarından gelen eleştireliler sayesinde modernleşme teorisinin tek bir model sunma hedefi güden teleolojik, ilerlemeci ve evrensel argümanlarını sorgulamıştır. Dolayısıyla Begüm Adalet, modernleşme teorisinin aslında sadece uygulama sürecinde değil kendi içerisindeki teorik tartışmalarında da bütünlükçü bir yapı sergilemediğini ve eleştirel bakış açılarına sahip olduğunu gösterme imkânı bulmuştur.

Kitabın ikinci kısmında özellikle modernleşme teorisinin bir diğer başat ismi olan Daniel Lerner örneğinden hareketle Türkiye'de yapılan saha araştırmalarına ve anket çalışmalarına değinilmektedir. Modernleşme teorisinin hitap ettiği üçüncü dünya ülkelerine dair araştırmalar, II. Dünya Savaşı sonrasında sosyal bilimler alanında oldukça rağbet görmüştür. Zira artık bağımsızlığını kazanarak sömürgeci güçlerin yönettiği "nesnel" olmaktan çıkan bu toplumlar, muhatap alınması gereken aktörler haline gelmişti. Bağlantısızlar hareketi ya da daha kötüsü komünizm gibi alternatif politikalara kaymalarının engellenmesi için bu toplumların gerçek anlamda tanınması gerekiyordu. Bu nedenle Soğuk Savaş sırasında alan araştırmaları ve anket çalışmaları, sosyal bilimciler tarafından sıklıkla başvurulan araştırma yöntemleri olmuş ve Türkiye de bu bağlamda incelenen ülkelerden birisi haline gelmiştir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda yaşanan ekonomik gelişme, kentlere olan göçü arttırmış, ancak bu bağ sadece kıyı kente değil aynı zamanda kenti de kıra götürerek demokrasi ile liberal değerlerin yaygınlaşmasını, bireyselleşmeyi ve bu bağlamda da bireylerin farklılıklarla empati kurma kapasitesini artırarak ülkede saha araştırmalarının yapılmasının önünü açmıştır. Ancak anket çalışmalarına gösterilen bireysel ve yerel düzeydeki tepkiler, Türk halkının kendisine yöneltilen soruları olduğu gibi kabullenmeyip sadece anketlerle incelenen değil, aynı zamanda bu anket çalışmalarının geçerliliğini sorgulayan bireyler olduğunu göstermiştir.

Begüm Adalet, kitabının üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise 1950'li yıllarda Türkiye'de yürütülen karayolları politikasına odaklanmıştır. Soğuk Savaş'ın ilk on yılında Türkiye'nin yaygın şekilde hayata geçirdiği karayolları inşası, her ne kadar kent kültürünü ve ona eşlik eden yeni tüketim kalıplarını taşıraya ve kırsal alanlara yaymayı hedeflemiş olsa da beklenmedik şekilde köyden kente göçü de arttırmıştır. İlerleyen süreçte büyük kentlerin etrafında şekillenen gecekonduarda yaşamaya başlayan bu yeni kentli nüfus, aslında tam da modernleşme teorisinin gelişmesini engellemek istediği sol eğilimli kitlesel hareketlerin Türkiye'de yükselişe geçmesine neden olmuştur. Dolayısıyla karayollarının inşası, ekonomik gelişmeden ziyade sınıf bilincinin oluşumuna katkı sunarken hedeflenen bir diğer sonuç olan ulusal birliğin güçlendirilmesi noktasında ise istenilen verimliliği sergileyememiştir. Yollar, medeniyetin taşıyıcıları ve eğitilmiş nüfusu yaygınlaştıran araçlar olarak ulusal bir kültür yaratılması noktasında eksik kalmış, kırsal mesafeler gerek ekonomik gerekse siyasi anlamda bütünlük sağlamak yerine kültürel farklılıkları görünür kılmıştır.

Karayolları inşasının gün yüzüne çıkarttığı bir diğer çelişki, yabancı yetkililer ile Türk yetkililer arasındaki görüş ayrılıkları ve hedef farklılıkları olmuştur. Amerikalı yetkili-

lerin Türkiye'nin karayolları inşasına verdiği teknik ve mali desteğin altında Türk liman kentlerini hinterlandları ile birleştirme güdüsü yatmaktaydı. Bu politikanın uzun erimli hedefi, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın ekonomik anlamda bir an önce toparlanmasına katkı sunma gerekliliğiydi. Türk yetkililerin ise Amerikalılar'dan beklentisi bambaşka olmuş, onların bilgi birikiminden teknik anlamda yararlanmayı hedeflemişlerdir. İzlenecek politikalara dair varolan bu görüş ayrılıkları, pratikte ise pek çok soruna yol açmış ve Türk yetkililer, Amerikalı meslektaşlarının bazı konularda ısrarcı olmaktan vazgeçerek sadece tavsiyelerde bulunmaları gerektiğini belirtmiştir. Bu konuda özellikle altı çizilen hususlardan birisi, Amerikalıların kendi ülkelerindeki deneyimlerinden yola çıkarak hareket ettikleri, ancak bunların Türkiye koşullarına uygun olmadığı yönündeydi.

Her ne kadar 1950'li yıllara odaklandığı için Begüm Adalet'in kitabında çok fazla yer verilmemiş olsa da Türk siyasilerinin, devlet adamlarının ve bürokratlarının karayolları inşasına dair deneyimleri elbette ki ilk defa bu on yılda şekillenmemiştir. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, özellikle de II. Mahmut döneminden başlayarak yıkılış sürecine kadar kesintisiz bir şekilde devam eden kapsamlı bir karayolu ağı inşa etme politikası gütmüştür. Dolayısıyla Türk yetkililerin kendilerine Amerikalılar tarafından dikte edilmeye ve dayatılmaya çalışılan konularda direnç göstermelerine ve kendi kurumsal deneyimlerine başvurma eğiliminde olmalarına şaşmamak gerekir.

Türk ve Amerikalı yetkililer arasında çalışma kültürüne dair de farklılıklar ortaya çıkmıştır. Amerikalılar sıklıkla Türklerin plansız çalışma yapısından şikâyet etmiş; bu plansızlığın en açık şekilde düzenlenen toplantılarda ortaya çıktığını, Türklerin uzmanlık alanlarına girip girmediğine bakmaksızın her konuda gelişigüzel söz aldığını, bunun da zamanın iyi kullanılmamasına ve kafa karışıklıklarına yol açtığını belirtmiştir. Bu plansızlık, Amerikalılara göre Türklerin ileri görüşlü olmamasından ve sadece günü kurtarma mantığı ile hareket etmesinden kaynaklanmaktaydı ki bu da Türkiye'de kapitalist sermaye birikimini engelleyen en önemli unsurlardan biriydi.

Türk ve Amerikalı yetkililer arasındaki bir diğer farklılık da özellikle Türk mühendislerin masa başında oturarak sahaya inmekten ve "ellerini kirletmekten" çekinmesiydi. Bu durum, Türk mühendislerin yol yapımında kullanılan teknik ekipman ve makineleri tanımalarını engellemiş; bu da makinelerin onarım sürecinde zaman kaybına ve mali israfa yol açmıştır. Amerikalılara göre masa başında çalışma konusundaki ısrar ve kendilerini yol yapımında çalışan diğer meslek gruplarından üstün görmeleri, Türk mühendislerin ilk yol projelerini Avrupa ve özellikle de Alman eğitimi neticesinde gerçekleştiren geleceksel kurum kültüründen kaynaklanmaktaydı.

Begüm Adalet'in Türkiye'nin altyapısal projeleri ile modernleşme teorisini bir araya getirerek incelediği tek alan, karayollarının inşası olmamıştır. Karayollarının inşası, Türkiye'de turizmin gelişmesine de katkı sunarak Hilton Oteli gibi devasa inşaat projelerinin önünü açmıştır. Bu nedenle Begüm Adalet, kitabının beşinci ve son bölümünde İstanbul'daki Hilton Oteli'nin inşası sürecini ele almakta ve karayollarının inşasında görüldüğü gibi bu hususta da ön plana çıkan yabancı ve yerel aktörler arasındaki çelişkileri ve görüş ayrılıklarını ele almaktadır. Hilton Oteli, her ne kadar kurucuları tarafından, ABD'nin Soğuk Savaş'ta uyguladığı kültür diplomasisinin ve dolayısıyla da farklı kültürleri Amerikan değerleriyle tanıştırmak için Sovyetler Birliği'ni yerelden çevrelemenin sembolik araçlarından biri olarak ele alınsa da otelin finansmanından mimarisine ka-

dar pek çok açıdan yerel aktörler tarafından tartışmaya açılması bu politikanın pratikte karşılaştığı zorlukları göstermektedir.

Son olarak sonuç kısmında ise yazar, her ne kadar kitabının ana konusu 1950'li yılları kapsasa da Türkiye'nin bu yıllarda başlayan model ülke olma politikasının 2000'li yıllarda izlediği benzer seyre kısaca değinerek kitabını sonlandırmaktadır. *Toplumsal Tarih Akademi* dergisinin "altyapı" özel sayısında yer aldığı için bu kitap eleştirisinde ağırlıklı olarak kitabın Türkiye'nin altyapı politikasıyla bizzat örtüşen karayolları inşaa süreci hakkındaki bölümleri üzerinde ayrıntılı şekilde durulmuştur. Sonuç olarak Begüm Adalet'in *Hotels and Highways: The Construction of Modernization Theory in Cold War Turkey* başlıklı kitabı, karayolları inşaa gibi altyapı projelerinin modernleşme politikaları bağlamında sadece hedeflenen noktalarına odaklanmakla kalmayıp, tek bir yol olması hedeflenen modernleşme teorisinin ve onun örneği olan Türkiye gibi model ülkelerin bu süreçte sergilediği direnci ve dolayısıyla da yerel aktörlerin başatlığını incelemesi açısından konuyla ilgili literatüre ampirik bir katkı sunmaktadır.